

Verslag Landenbijeenkomst Duitstalig gebied

(Duitsland, Oostenrijk en Zwitserland)

22 februari 2007, 15.00-17.15 uur, Felix Meritis

George Lawson, directeur SICA, heet iedereen van harte welkom. “Vandaag zullen we een plenaire bijeenkomst houden over cultuur en politiek in het Duitse taalgebied, dat wil zeggen Duitsland, Zwitserland en Oostenrijk. Duitsland is voor Nederland het grootste afzetgebied voor kunst en cultuur. Ook inhoudelijk gezien kunnen wij van de Duitse cultuur leren. Zo verschilt de rol van intellectuelen in Duitsland van Nederland. Duitse intellectuelen en cultuurproducenten zijn zeer kritisch over de Duitse samenleving, iets wat wij niet op die manier kennen, maar geldt dit ook voor Oostenrijk en Zwitserland? Is er eigenlijk wel sprake van één cultuurgebied? Dit zou kunnen impliceren dat je als kunstenaar succes hebt in Duitsland, dat dan ook zou gelden voor de andere twee Duitstalige landen. Is het nodig om de Duitstalige cultuur te leren kennen? De SICA vindt van wel. Normaal gesproken kijkt Nederland naar het Westen, maar het is ook belangrijk om ons meer op het Oosten te oriënteren. De Europese droom begint namelijk belangrijker te worden dan de Amerikaanse droom.”

Dagvoorzitter *Ruben Maes*: “Normaal gesproken kijken we voor kunst en cultuur het eerst naar Duitsland en naar Berlijn in het bijzonder. Zijn er eigenlijk ook mensen die speciaal met interesse voor **Zwitserland** vandaag zijn gekomen?”

Andrea Bohr: “Ik ben Zwitserse, maar woon al 18 jaar in Nederland. Ik heb de laatste tijd een hernieuwde interesse in mijn vaderland.”

Aart-Jan de Kamme: “Ik heb een marionettentheater, waarbij we wel in Duitsland en Oostenrijk spelen, maar nooit in Zwitserland. Ze voeren namelijk een specifiek programmeringbeleid.”

“En hoe zit dat met **Oostenrijk**?”, vraagt *Maes* de zaal. *Hans van Koolwijk*: “Ik ben kleinkunstenaar en heb nog niet kunnen optreden in Oostenrijk, misschien omdat er niet veel kleinkunst bestaat in Oostenrijk.” *Anthonya Visser*, professor literatuur Universiteit Leiden: “Ik zal vandaag spreken over de connecties die bestaan tussen literatuur en politiek in Duitsland. Ik zal het daarbij hebben over de actuele situatie. Het belangrijkste voorbeeld hiervan is natuurlijk *Günther Grass*. Hij heeft zich als politiek geëngageerde schrijver en televisiepersoonlijkheid ingezet voor de SPD en *Willy Brandt*. Nu hij heeft onthuld dat hij als adolescent in de Waffen SS heeft gediend, is er veel commotie ontstaan. Een van de grootste verschillen tussen de Duitse en Nederlandse literatuur, is dat veel nog steeds gerelateerd is aan de Tweede Wereldoorlog, dit geldt overigens ook voor Oostenrijk. De Oostenrijkse schrijver *Robert Menasse* bijvoorbeeld bemoeit zich ook veel met politieke kwesties, waarbij hij ook de geschiedenis van zijn joodse familie betreft. Naast de Tweede Wereldoorlog is ook de Duitse eenwording een belangrijk onderdeel van het publieke debat. Er bestaat een theoretisch model dat stelt dat bij herinneringen aan een maatschappelijke traumatische gebeurtenis de eerste tachtig jaar, men vooral bezig is met recht te doen aan die gebeurtenis. Daarna, dat is ongeveer de derde generatie, is men er meestal over eens hoe dat moet. Dit zou dus ongeveer nu zo moeten zijn in Duitsland, ware het niet dat de muur gevallen is. Twee verschillende groepen, die op een andere manier met de geschiedenis omgingen, moesten het nu eens worden over het nazi-verleden en ook over hun herinneringen aan de DDR. Oost-Duitsers gebruiken over het algemeen literatuur om hun

groepsidentiteit te bevestigen, voor West-Duitsers is het medium film belangrijker, de succesvolste films over de DDR zijn door West-Duitsers geregisseerd.

Een echt Duitse literaire traditie is de feuilletontraditie in dagbladen. Dit zijn essays die reflecteren op wat er gebeurt in Duitsland en in de rest van de wereld. Deze traditie bestaat ook in Oostenrijk, maar daar is de samenleving meer gepolariseerd, waardoor de discussies heftiger zijn. In Zwitserland is er geen dergelijk debat. Er is daar wel veel geld beschikbaar voor literatuur, maar die is minder politiek geëngageerd. Nederlanders zien in de Duitse literatuur vooral de politieke aspecten ervan, Duitsers zien in de Nederlandse literatuur eerder de literaire aspecten.”

Waar komt de feuilletontraditie eigenlijk vandaan?

Anthonya Visser (hoogleraar literatuurwetenschap Universiteit Leiden): “Het heeft een lange traditie. Al sinds *Heinrich Heine* in de negentiende eeuw ventileren kunstenaars en intellectuelen in de Duitse kranten hun politieke mening. Het is een genre dat na de Tweede Wereldoorlog versterkt naar voren komt. Deze denkers hebben een soort waakhondfunctie. Deze feuilletons worden wel vooral door de elite gelezen, maar die groep is veel breder dan in Nederland. De laatste tijd zijn de feuilletons minder geëngageerd dan vroeger, misschien komt dat omdat de oorlog langer geleden is. Internationaal gezien lijkt het ook alsof jongeren minder politiek geëngageerd zijn, maar dat klopt niet helemaal, kijk maar naar bijvoorbeeld *slam poets*.”

Matthias Lehner (architect, coördinator architectuurcentrum Podium): “Ik wil het hebben over de verschillen en overeenkomsten van Nederlandse en Oostenrijkse architecten. Nederland is vier keer zo dichtbevolkt als Oostenrijk. Daarbij moet je als architect in Nederland het landschap maken in tegenstelling tot het aanvaarden van het landschap in Oostenrijk. In Nederland studeer je 6 jaar als je architect wilt worden, in Oostenrijk 12 jaar. Het verschil in het beoefenen van je vak is dat je in Nederland een beperktere aansprakelijkheid hebt, omdat de aannemer jouw ontwerp goedkeurt en maakt. In Oostenrijk ben je als architect volledig aansprakelijk. Dit leidt tot een grotere betrokkenheid bij het hele project. Nederlandse architecten zijn veel beroemder dan Oostenrijkse, er bestaat meer concurrentie tussen de Nederlandse architectuurcentra, omdat er meer van zijn. Moderne kunst is heel belangrijk in Nederland, maar de publieke opinie is het niet altijd eens met het ontwerp.”

Wat zijn de inhoudelijke verschillen tussen Nederland en Oostenrijk op het gebied van de architectuur en welke architecten zijn er beter?

Lehner: “In Oostenrijk is er meer bouwuitvoering, maar ik weet niet wie er beter is. Er is meer effectbejag in Nederland en de gebouwen blijven hier slechts zo’n 60 jaar staan, in Oostenrijk is dat eerder 150 jaar.”

Maes vraagt: “Is het gebruikelijk dat er een grote maatschappelijke discussie is?”

Lehner: “In Oostenrijk is er wel een groot bewustzijn voor architectuur bij een breed publiek.”

“Ausländer raus”

Dan worden beelden van het project “Ausländer raus” van Christoph Schlingensiefel getoond. Dit is een kunstproject waarbij asielzoekers in een container op een Big-Brotherachtige wijze kunnen worden weggestemd uit Oostenrijk. De kunstenaar wilde het beeld verstoren. Er wordt op gereageerd door een FPÖ woordvoerder, die het project slecht voor Oostenrijk vindt. Ook de Christen-democraten reageren, zij vinden dat de media er een hype van hebben gemaakt en dat het project te weinig provocerend is.

Vervolgens is er een discussie met *Alexandra Koch* (Duitse theatermaakster in Nederland), *Joachim Umlauf* (directeur van het Goethe-Institut Amsterdam) en *Daniël Schorno* (Zwitserse componist van vooral elektronische muziek). *Maes* vraagt naar hun mening over het project van Schlingensiefel.

Koch: “Ik vind het een geweldig project, het is helemaal raak.”

Umlauf: “Het is erg grappig en een goed voorbeeld van de provocatieve kant van Oostenrijkse kunst.”

“Zou je dit in Duitsland kunnen zien?”, vraagt de dagvoorzitter.

Umlauf: “Ja, maar het provocatieve van dit project is wel typisch Oostenrijks.”

Schorno: “Zwitserland lijkt het minst bekende land van de drie. Vanwege de verschillende talen is er een ander soort behoefte op cultureel gebied. Wij zijn meer een exportland. Ik ben bijvoorbeeld vooral geïnteresseerd in elektronische muziek, maar dat gebeurt niet in Zwitserland, daarom ben ik er weggegaan. Zwitserse cultuur vindt vooral plaats op festivals, de enige plaatsen waar geïmporteerd wordt. Zwitserland is zoals Nederland een land met een poldercultuur, waardoor er veel overlegd wordt en het mijns inziens niet erg uitdagend is.”

Umlauf: “De culturele verschillen tussen Nederland en Duitsland zijn veel kleiner dan tussen bijvoorbeeld Frankrijk en Italië. Duitsland heeft een grote zelfbewustzijn van de cultuurnatie, dit komt door de grote federaliteit van het land.”

Is die verbondenheid prettig? Is die van invloed op de morele discussie?

Koch: “Nee niet vaak, maar als dat wel gebeurt dan is de reactie erg sterk. Ik voel me thuis bij de Nederlandse aanpak, want ik kwam uit de Duitse vastgeroeste discussie. Hier is het wel irritant dat je denkt dat je iemand beledigt als je tegenspreekt, je zoekt hier altijd de verbindende factor met iemand anders. In Duitsland zoek je juist de tegengestelde opvatting om je eigen mening te scherpen.”

Zit men op ons te wachten in Duitsland?

Umlauf: “Nederland en Oostenrijk zijn twee landen met geweldige literatuur, dat is een groot exportproduct. In Duitsland is vooral een grote belangstelling voor boeken, architectuur, theater, muziek en design.”

Schorno: “Alles is veel gestructureerder in Duitsland, daardoor zijn er minder mogelijkheden.”

Koch: “Duitsland is vooral goed in een soort van strijdcultuur, zoals toneel. Nederland daarentegen is meer collectief goed, zoals dans en muziek. Nederlands toneel doet het erg goed in Duitsland.”

Umlauf: “Men is steeds Europees bezig, door middel van netwerken zijn er meer Europese projecten dan binationale.”

Cultuurattachés, hoe is het jullie vergaan vandaag? Hadden jullie bij de matchmaking veel vragen over kunst in Duitsland?

Jeroen van Heerde (ambassade Wenen): “Alle tafels zaten vol. Nederland is eigenlijk net zo reglementair als de andere drie landen. Je verhaal of product moet gewoon goed zijn, de overheid heeft hier niet altijd een meerwaarde.”

Er komen ook andere geluiden uit het publiek. Verschillende mensen menen dat zij bij de realisering van hun internationale culturele projecten juist erg geholpen zijn door een actieve aanpak van de Nederlandse posten in het buitenland.

Inez Boogaarts (consulaat Düsseldorf) voegt hieraan toe: “Het soort vragen ligt meestal aan de ervaring die mensen hebben. Sommige hopen dat we voor hen in Duitsland als een soort impresario of agent kunnen optreden, maar dat kunnen we niet. We zijn ‘makelaars’, waarbij we proberen de Duitse vraag te matchen met het Nederlandse aanbod. Daartoe verstrekken we informatie en/of contactgegevens van en aan potentieel geïnteresseerden in Duitsland en Nederland. We signaleren waar in Duitsland belangstelling voor is (sectoraal, thematisch, beleidsmatig, manifestaties) en geven dat aan Nederlandse koepelorganisaties, instellingen en kunstenaars door zodat ze daar dan zelf verder mee aan de slag kunnen.

Vandaag kwamen veel muziekensembles langs. Deze hebben we bv. geadviseerd om vooral ook met de sectorinstituten zoals Gaudeamus, Donemus of de Kamervraag contact op te nemen omdat daar veel kennis over het Duitse muziekcircuit beschikbaar is.”

Ria Hennink (ambassade Bern): “Afhankelijk van de vraag verwijzen we bijvoorbeeld door naar de speciale festivals of naar het Nederlandse netwerk dat al bestaat.”

Umlauf: “Er is een goede mogelijkheid om samen te werken met ons, alleen Duitsland is niet gecentraliseerd, waardoor je per regio moet zoeken. Soms is het dan ook moeilijk om de juiste persoon te vinden.”

Wat vinden jullie eigenlijk van die 80-jaar-theorie die door Anthonya Visser werd ontvouwd?

Umlauf: “Het klopt wel, kijk maar naar het WK waarbij voor het eerst weer nationale symbolen door Duitsers gebruikt werden. Maar mag je een comedy over Hitler maken? Dat is niet duidelijk. De confrontatie blijft namelijk, voor binnenlandse en ook buitenlandse kunstenaars, waardoor de grote discussie blijft bestaan. Men kan er over praten, maar kan nog niet vergeten.”

Schorno: “Ik mis de andere kijk op culturele uitwisselingen in het onderwijs. Er zou meer over hedendaagse kunst geleerd moeten worden en kunstenaars zouden meer dingen moeten doorgeven die ze in andere landen hebben ontdekt, geleerd of ontwikkeld.”

Zijn er eigenlijk veel uitwisselingsprojecten?

Inez Boogaarts: “In Duitsland is er veel vraag naar samenwerking op het gebied van tal van thema’s waar veel landen mee te maken hebben, zoals migratie, cultuur & school of ‘creatieve industrie’. Duitse organisaties en kunstenaars willen graag internationaal samenwerken en over en weer het werk vertonen. Nederlanders doen liever ‘hun eigen ding’ en zijn – wat zwartwit geformuleerd - minder goed in samenwerken. In Duitsland is er veel belangstelling voor het uitwisselen van kennis en ervaring op het gebied van creatieve industrie, stedenbouw/ landschapsontwikkeling en thema’s als kunsteducatie en jongeren.”

Werken jullie eigenlijk veel samen als culturele attachés?

Boogaarts: “Nee tussen Oostenrijk, Zwitserland en Duitsland eigenlijk niet zoveel, want wat werkt in het ene land werkt niet per definitie in het andere land. Binnen Duitsland als geheel zijn ook al zeer grote verschillen, bijvoorbeeld tussen Beieren en Noord-Duitsland, in culturele infrastructuur, financiering of manier van werken. Maar we informeren elkaar wel, waar mogelijk.”

Zal er ooit zoiets zijn als een Europese massacultuur?

Koch (theaterregisseur): “Duitsland zal altijd min of meer hetzelfde blijven, door de geschiedenis zitten wij nou eenmaal met andere vragen dan andere Europese landen.”

Zou het oprichten van een soort Institut Néerlandais nodig en mogelijk zijn in Duitsland?

Boogaarts: “Nee, onze posten functioneren eigenlijk al heel effectief. We vinden het belangrijk dat de Duitse partners echt iets met Nederlandse kunstenaars willen en dat zij dat in Duitse en internationale circuits tonen. Zo’n instituut kost ook veel geld trouwens en blijft toch ook een beetje een eiland in een zee van internationale netwerken en aanbod.”

Umlauf: “Het Goethe-Instituut is niet bedoeld als een Duits stukje Nederland, we kunnen slechts een beetje helpen, vanwege een klein budget. Ik zie in Nederland een grotere samenwerking onder architecten, door een andere aanpak in Nederland werkt die samenwerking goed.”